

De Ontwarring van een Krachtenspel

Onderzoek naar de Invloed van Nederlandse Kinderopvang op de Sociaal-Emotionele Ontwikkeling van Kinderen

Rosanne M.V. Sluiter¹

¹*Behavioural Science Institute, Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen, Nederland*

Samenvatting Dit proefschrift bevestigt met een meta-analyse van internationale studies en een Nederlandse longitudinale studie dat hoogwaardige kinderopvang van belang is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen. Daarnaast laat de longitudinale studie zien dat vooral de kwaliteit van de individuele relatie tussen pedagogisch medewerker en het kind samenhangt met positieve ontwikkeluitkomsten, zoals welbevinden en sociaal-emotionele ontwikkeling. Daarbij is de kwaliteit van gastouderopvang van sterkere invloed op de ontwikkeling dan die van kinderdagverblijven, en verklaart het temperament van kinderen verschillen in ontwikkeluitkomsten in de kinderopvangcontext. De bevindingen suggereren bovendien overdrachtseffecten van de kinderopvang naar de basisschool, met een medierend effect van transitie-moeilijkheden op de relatie tussen temperament en sociaal-emotionele ontwikkeling. De conclusies van het proefschrift benadrukken het belang van sensitieve, stabiele relaties als basis voor veerkrachtige ontwikkeling, en bieden concrete handvatten voor beleid en praktijk.

Trefwoorden kinderopvang, kinderdagverblijf, gastouderopvang, proceskwaliteit, sociaal-emotionele ontwikkeling

Artikelgeschiedenis

Ontvangen: 14 mei 2025

Geaccepteerd: 17 september 2025

Online: 18 maart 2026

Contactpersoon

Rosanne M.V. Sluiter, Rosanne.Sluiter@ru.nl

Copyright

© Author(s); licensed under Creative Commons Attribution 4.0. This allows for unrestricted use, as long as the author(s) and source are credited.

Financiering Onderzoek

Dit onderzoek werd gefinancierd door ZonMw (projectnummer 544001003).

Belangen

De auteur heeft geen conflicterende belangen te vermelden.

Themanummer:

Positieve Ontwikkeling en Veerkracht bij Kinderen en Jongeren

1 Introductie

De kinderopvang vervult een belangrijke rol bij de ontwikkeling van jonge kinderen (OECD, 2021). De voorschoolse periode legt een basis voor levenslang leren, welbevinden en succes (Heckman, 2006; Shonkoff et al., 2012). Hoe kinderen deze periode ervaren, hangt samen met de proceskwaliteit van de kinderopvang: de dagelijkse ervaringen van kinderen, waaronder de sociale, emotionele, fysieke en educatieve aspecten van de interacties met pedagogisch medewerkers, leeftijdsgenoten en materialen op de groep (bijvoorbeeld de mate van geboden respect voor autonomie van de kinderen, of taalstimulering; Howes et al., 2008; Vandell & Wolfe, 2000). Het belang van hoogwaardige kinderopvang wordt breed erkend onder wetenschappers, opvoeders

en beleidsmakers (OECD, 2019). Veel studies rapporteren dat deelname aan hoogwaardige kinderopvang samenhangt met gunstige sociaal-emotionele ontwikkelingsuitkomsten, waaronder emotionele zelfregulering, empathie en sociale competentie (bijv. Burchinal et al., 2010; Gialamas et al., 2014; Mashburn et al., 2008; Nores & Barnett, 2010; Sylva et al., 2020).

Aan de andere kant rapporteren andere studies nuleffecten of inconsistente bevindingen (Keys et al., 2013; NICHD, 2005; Stein et al., 2012; Wustmann Seiler et al., 2022). Deze heterogeniteit kan deels verklaard worden door de complexiteit van het kwaliteitsbegrip: kinderopvangkwaliteit is een multidimensioneel construct waarin structurele, procesmatige en systeemkenmerken op complexe wijze samenhangen. Deze worden vaak niet integraal onderzocht, wat leidt tot een gefragmenteerd beeld (Eadie et al., 2024). Daarnaast hangen verschillen in effecten samen met kindkenmerken (zoals temperament) en gezinskenmerken (zoals sociaaleconomische status), waardoor de ervaringen van individuele kinderen uit dezelfde opvanglocatie uiteenlopen, met verschillende ontwikkeluitkomsten tot gevolg (bijvoorbeeld Broekhuizen et al., 2015; Phillips et al., 2011). Dergelijke variatie in groepen kan ertoe leiden dat het effect van de kwaliteit van kinderopvang voor sommige kinderen wordt overschat – voor anderen wordt het onderschat. De gemiddelde groepseffecten die doorgaans worden gerapporteerd, zijn dan waarschijnlijk slechts voor een beperkte subgroep representatief. Afhankelijk van de samenstelling van de steekproef, kunnen effecten van kinderopvangkwaliteit tussen studies dus verschillen.

Deze inzichten maken duidelijk dat er behoefte is aan onderzoek dat resultaten uit meerdere studies systematisch combineert om tot een betrouwbaarder inzicht te komen met betrekking tot de relatie tussen kinderopvangkwaliteit en sociaal-emotionele uitkomstmaten. Ook is er behoefte aan onderzoek dat recht doet aan de complexiteit en variatie binnen de kinderopvangpraktijk, waarbij niet alleen gekeken wordt naar gemiddelde effecten, maar naar de interactie tussen kindkenmerken, de opvangcontext en de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen. De invloed van de kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang (inclusief gastouderopvang) op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen is nog niet over een langere periode onderzocht.

Tegen deze achtergrond had dit proefschrift als doel om, vanuit een bio-ecologisch perspectief (zie Bronfenbrenner & Morris, 2006), te onderzoeken welke factoren bijdragen aan het welbevinden en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen in de Nederlandse kinderopvang, zowel in het kinderdagverblijf als in de gastouderopvang, en tijdens hun overgang naar de basisschool. Bijzondere aandacht ging uit naar de rol van de kwaliteit op groepsniveau, de kwaliteit van de individuele relatie tussen pedagogisch medewerker en kind, het type opvang en kenmerken van het kind en het gezin. Om dit te onderzoeken, werd gebruikgemaakt van twee complementaire methoden: een meta-analyse van internationale studies naar de relatie tussen proceskwaliteit en sociaal-emotionele ontwikkeling, en een longitudinale studie met drie meetmomenten onder kinderen in de Nederlandse kinderopvang.

2 Meta-analyse Proceskwaliteit

De meta-analyse van 31 internationale longitudinale studies liet zien dat de proceskwaliteit positief samenhangt met sociaal-emotionele ontwikkeling (Sluiter et al., 2025), met sterkere effecten in de gastouderopvang dan in het kinderdagverblijf. Hoewel het gemiddelde effect van kwaliteit op sociaal-emotionele ontwikkeling klein was, werkten effecten door tot in de adolescentie. Deze bevinding sluit aan bij eerdere studies die kleine, maar consistente effecten van proceskwaliteit op cognitieve ontwikkeling rapporteerden (Egert et al., 2018; Ulferts et al., 2019). Daarnaast werd in een systematisch overzicht van 104 interactie-effecten uit de geïnccludeerde studies onderzocht of de invloed van kinderopvangkwaliteit verschilt tussen subgroepen. Slechts 15% van de interacties was statistisch significant, ondanks grote steekproeven, en de resultaten toonden geen consistent patroon in differentiële effecten van opvangkwaliteit.

3 Kwaliteit Kinderopvang in Nederland

In de Nederlandse longitudinale studie met 3 meetmomenten (na 30, 43 en 52 maanden) bij 228 kinderen op 74 kinderopvanglocaties werd vervolgens de rol van verschillende factoren in de kinderopvangcontext onderzocht (zie Fukkink et al., 2024; Sluiter et al., 2023). In lijn met de meta-analyse, bleken de verbanden tussen proceskwaliteit en sociaal-emotionele ontwikkeling over het algemeen bescheiden; voor de meeste sociaal-emotionele uitkomstmaten werden geen effecten gevonden. De kwaliteit van de affectieve band tussen pedagogisch medewerker en kind (de dyadische relatie) bleek daarentegen een consistente voorspeller voor sociaal-emotionele uitkomstmaten (Sluiter et al., 2023). Warme, sensitieve relaties hingen samen met hoger welbevinden en meer sociaal gedrag. Conflicten of overmatige afhankelijkheid van kinderen naar pedagogisch medewerkers voorspelden negatieve uitkomsten. De mate van conflict binnen deze relaties bleek bovendien een duurzaam effect te hebben en voorspelde ook sociaal functioneren in groep 1. Kwaliteit van de dyadische relatie vormt daarmee een waardevolle aanvullende kwaliteitsmaatstaf.

4 Opvangtype

De Nederlandse longitudinale studie uit het proefschrift toonde in tegenstelling tot internationaal onderzoek (bijv. Bigras et al., 2010; Dowsett et al., 2008) aan dat gastouderopvang gemiddeld een hogere kwaliteit bood dan kinderdagverblijven. Hoewel de fysieke omgeving – de ruimte en inrichting, vaak gezien als randvoorwaarde voor proceskwaliteit (NICHD, 2002) – in kinderdagverblijven beter werd beoordeeld,

scoorden gastouderopvanglocaties hoger op proceskwaliteit en op de kwaliteit van dyadische relaties. Bovendien waren de effecten van de dyadische relatie in gastouderopvang sterker, een bevinding die consistent is met de resultaten van de meta-analyse.

De verschillen in kwaliteit hingen samen met een hoger welbevinden en betere sociaal-emotionele uitkomsten voor kinderen in de gastouderopvang, waar kinderen uit kinderdagverblijven na de transitie naar school betere sociale aanpassingen in de klas vertoonden. Mogelijke verklaringen voor deze uitkomsten liggen in de kleinschaligheid, continuïteit en langdurige contacten binnen gastouderopvang, die zorgen voor intensievere en meer consistente interacties met de pedagogisch medewerker. Dit geeft een kind als het ware een hogere ‘dosering’ van de geboden kwaliteit door de pedagogisch medewerker. De meer gestructureerde en groepsgerichte setting van kinderdagverblijven sluit daarentegen beter aan bij de sociale eisen van de schoolomgeving.

5 Temperament

De mate waarin kinderen profiteerden van opvangkwaliteit bleek mede afhankelijk van hun temperament. Bij 2-jarigen waren alle temperamentsdimensies (extraversie, regulatievermogen, negatieve emotionaaliteit) partiële confounders in de relatie tussen kinderopvangkwaliteit en de sociaal-emotionele uitkomstenmaten (internaliserend- en externaliserend gedrag, sociale competentie, welbevinden). Bij 3-jarigen was dat alleen nog extraversie. Na de schooltransitie was extraversie enerzijds gerelateerd aan meer externaliserend gedrag, anderzijds aan hogere niveaus van welbevinden en sociale competentie. Mediatieanalyses toonden aan dat de gunstige effecten van extraversie deels werden verklaard door minder transitieproblemen: kinderen met een hoge mate van extraversie pasten zich makkelijker aan nieuwe situaties aan. Dit benadrukt het belang van kindkenmerken, zoals extraversie, bij het verklaren van de variatie in ontwikkeluitkomsten in de kinderopvangcontext.

6 Transitie naar het Basisonderwijs

Eerder onderzoek laat zien dat een goed begeleide transitie van kinderopvang naar school bijdraagt aan gelijkere onderwijsuitkomsten en meer welbevinden. Een moeizame transitie kan negatieve korte- en langetermijneffecten hebben (Lazzari et al., 2020; OECD, 2017). De longitudinale studie uit dit proefschrift laat zien dat een hogere mate van extraversie, het bezoeken van een kinderdagverblijf (in tegenstelling tot gastouderopvang) en een positieve, conflictarme relatie met de pedagogisch medewerker samenhangen met een soepelere overgang naar school (Fukkink et al., 2024). Verder lieten de exploratieve mediatieanalyses zien dat het transitiegemak de relatie medieerde tussen kindkenmerken

(extraversie) en sociaal-emotioneel functioneren op school. Deze bevindingen verdiepen het inzicht van hoe de transitiefase via onderliggende mechanismen invloed uitoefent op de ontwikkeling van kinderen.

7 Limitaties

De bevindingen uit dit proefschrift dienen te worden gelezen in het licht van enkele belangrijke limitaties die de interpretatie van de uitkomsten nuanceren. Allereerst kan er sprake zijn van een complexere, wederkerige dynamiek op dyadisch niveau, waarbij de kwaliteit van de relatie tussen pedagogisch medewerker en kind zowel oorzaak als gevolg is van sociaal-emotioneel gedrag. Hoewel de longitudinale studie een causale relatie niet kan vaststellen, is de samenhang sterk genoeg om vervolgonderzoek te rechtvaardigen en om dyadische kwaliteitsindicatoren op te nemen in toekomstig onderzoek. Daarnaast verliep het werven van gastouders moeizaam, dus het is mogelijk dat vooral zeer gemotiveerde gastouders deelnamen die niet representatief zijn voor de hele populatie. Desondanks vertoonde de steekproef in de gastouderopvang een spreiding in proceskwaliteit die overeenkomt met de nationale kwaliteitsmonitor (Slot et al., 2023), waardoor robuuste verbanden met de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen konden worden aangetoond.

8 Implicaties voor Onderzoek, Beleid en Praktijk

De bevindingen uit dit proefschrift benadrukken dat pedagogisch medewerker-kindrelaties cruciaal zijn voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Deze relaties hebben een consistente en duurzame invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, terwijl verbanden met globale proceskwaliteitsmaten doorgaans klein of afwezig waren. Dit vraagt in de praktijk om gerichte ondersteuning van pedagogisch medewerkers bij het opbouwen en onderhouden van stabiele relaties, bijvoorbeeld via training en coaching. Beleidsmakers hebben een belangrijke rol in het bevorderen van personeelscontinuïteit, het verminderen van verloop en het waarborgen van tijd en ruimte voor relatie-opbouw. Voor toekomstig onderzoek is het essentieel om dyadische relaties structureel te beschouwen als kwaliteitsdimensie en verklarende factor voor ontwikkeluitkomsten.

Concluderend, bij het vormgeven van de toekomst van kinderopvangpraktijk, beleid en onderzoek, is het van groot belang om individuele dynamieken van het kind te monitoren, de impact daarvan te erkennen en strategisch te investeren in stabiele, goede, pedagogisch medewerker-kinddyades.

Het volledige proefschrift is online te lezen: <https://hdl.handle.net/11245.1/e32ecd00-0664-4f41-9450-85b107acd0db>.

Literatuur

- Bigras, N., Bouchard, C., Cantin, G., Brunson, L., Coutu, S., Lemay, L., Tremblay, M., Japel, C., & Charron, A. (2010). A comparative study of structural and process quality in center-based and family-based child care services. *Child Youth Care Forum* 39(3), 129–150. <https://doi.org/10.1007/s10566-009-9088-4>
- Broekhuizen, M., van Aken, M.A.G., Dubas, J.S., Mulder, H., & Leseman, P.P.M. (2015). Individual differences in effects of child care quality: The role of child affective selfregulation and gender. *Infant Behavior & Development*, 40, 216–230. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2015.06.009>
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P.A. (2006). The Bioecological model of human development. R.M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (pp. 793–828). John Wiley & Sons Inc.
- Burchinal, M.R., Vandergrift, N., Pianta, R., & Mashburn, A. (2010). Threshold analysis of association between child care quality and child outcomes for low-income children in pre-kindergarten programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(2), 166–176. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2009.10.004>
- Dowsett, C.J., Huston, A.C., Imes, A.E., & Gennetian, L. (2008). Structural and process features in three types of child care for children from high and low income families. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(1), 69–93. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2007.06.003>
- Eadie, P., Page, J., Levickis, P., Elek, C., Murray, L., Wang, L., & Lloyd-Johnsen, C. (2024). Domains of quality in early childhood education and care: A scoping review of the extent and consistency of the literature. *Educational Review* 76(4), 1057–1086. <https://doi.org/10.1080/00131911.2022.2077704>
- Egert, F., Fukkink, R.G., & Eckhardt, A.G. (2018). Impact of in-service professional development programs for early childhood teachers on quality ratings and child outcomes: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 88(3), 401–433. <https://doi.org/10.3102/0034654317751918>
- Fukkink, R.F., Sluiter, R.M.V., & Fekkes, M. (2024). Transition from child care to school: Surgency, center-based care and caregiver-child relationship predict self-regulation, social competence and well-being. *Learning and Individual Differences*, 110, 102409. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2024.102409>
- Gialamas, A., Mittinty, M.N., Sawyer, M.G., Zubrick, S., & Lynch, J. (2014). Child care quality and children's cognitive and socio-emotional development: An Australian longitudinal study. *Early Child Development and Care*, 184(7), 977–997. <https://doi.org/10.1080/03004430.2013.847835>
- Heckman, J.J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900–1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>
- Howes, C., Burchinal, M., Pianta, R., Bryant, D., Early, D., Clifford, R., & Barbarin, O. (2008). Ready to learn? Children's pre-academic achievement in pre-Kindergarten programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(1), 27–50. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2007.05.002>
- Keys, T.D., Farkas, G., Burchinal, M.R., Duncan, G.J., Vandell, D.L., Li, W., Ruzek, E.A., & Howes, C. (2013). Preschool center quality and school readiness: Quality effects and variation by demo-

- graphic and child characteristics. *Child Development*, 84(4), 1171–1190. <https://doi.org/10.1111/cdev.12048>
- Lazzari, A., Balduzzi, L., Van Laere, K., Boudry, C., Rezek, M., & Prodger, A. (2020). Sustaining warm and inclusive transitions across the early years: Insights from the START project. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(1), 43–57. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2020.1707361>
- Mashburn, A.J., Pianta, R.C., Hamre, B.K., Downer, J.T., Barbarin, O.A., Bryant, D., Burchinal, M., Early, D.M., & Howes, C. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child Development*, 79(3), 732–749. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01154.x>
- National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2005). Early child care and children's development in the primary grades: follow-up results from the NICHD study of early child care. *American Educational Research Journal*, 42(3), 537–570. <https://doi.org/10.3102/00028312042003537>
- National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2002). Child-Care Structure→Process→Outcome: Direct and indirect effects of child-care quality on young children's development. *Psychological Science*, 13(3), 199–206. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00438>
- Nores, M., & Barnett, W.S. (2010). Benefits of early childhood interventions across the world: (Under) Investing in the very young. *Economics of Education Review*, 29(2), 271–282. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2009.09.001>
- Organization for Economic Cooperation and Development. (2017). *Starting Strong 2017: Key OECD indicators on early childhood education and care*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264276116-en>
- Organization for Economic Cooperation and Development. (2019). *Providing quality early childhood education and care: Results from the Starting Strong Survey 2018*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/301005d1-en>
- Organization for Economic Cooperation and Development. (2021). *Starting Strong VI: Supporting meaningful interactions in early childhood education and care*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/147a06ae-en>
- Phillips, D.A., Fox, N.A., & Gunnar, M.R. (2011). Same place, different experiences: Bringing individual differences to research in child care. *Child Development Perspectives*, 5(1), 44–49. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00155.x>
- Shonkoff, J.P., Garner, A.S., Siegel, B.S., Dobbins, M.I., Earls, M.F., McGuinn, L., Pascoe, J., Wood, D.L., High, P.C., Donoghue, E., Fussell, J.J., Gleason, M.M., Jaudes, P.K., Jones, V.F., Rubin, D.M., Schulte, E.E., Macias, M.M., Bridgemohan, C., Fussell, J., ... Wegner, L.M. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, 129(1), e232–e246. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2663>
- Slot, P.L., Romijn, B.R., Jepma, I.J., Muller, P., & Leseman, P.P.M. (2023). *Verschillen in kwaliteit tussen gastouders: Een typologische verkenning, gecombineerde metingen 2017 – 2019*. [Differences in quality between home-based child care settings: A typological exploration, combined measure-

- ments 2017–2019]. Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang. <https://www.monitorlkk.nl/pathtoimg.php?id=4428>
- Sluiter, R.M.V., Fekkes, M., & Fukkink, R.G. (2023). Comparing center-based with home-based child care: Type of care moderates the association between process quality and child functioning. *Early Childhood Research Quarterly*, 62(1), 102–114. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2022.07.017>
- Sluiter, R.M.V., Fukkink, R.G., & Fekkes, M. (2025). The impact of process quality in early childhood education and care on socio-emotional development: A meta-analysis of longitudinal studies. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(5), 775. <https://doi.org/10.3390/ijerph22050775>
- Stein, A., Malmberg, L.E., Leach, P., Barnes, J., & Sylva, K., & the FCCC Team (2012). The influence of different forms of early childcare on children's emotional and behavioural development at school entry. *Child Care Health Development* 39(5), 676–687. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2012.01421.x>
- Sylva, K., Sammons, P., Melhuish, E., Siraj, I., & Taggart, B. (2020). Developing 21st century skills in early childhood: The contribution of process quality to self-regulation and pro-social behaviour. *Erziehungswissenschaft*, 23, 465–484. <https://doi.org/10.1007/s11618-020-00945-x>
- Ulferts, H., Wolf, K.M., & Anders, Y. (2019). Impact of process quality in early childhood education and care on academic outcomes: Longitudinal meta-analysis. *Child Development*, 90(5), 1474–1489. <https://doi.org/10.1111/cdev.13296>
- Vandell, D., & Wolfe, B. (2000). *Child care quality: Does it matter and does it need to be improved?* (Vol. 78). University of Wisconsin, Institute for Research on Poverty.
- Wustmann Seiler, C., Sticca, F., Gasser-Haas, O., & Simoni, H. (2022). Long-term Promotive and protective effects of early childcare quality on the social-emotional development in children. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.854756>